

Kamil Wiącek¹
Wrocław

Rozwój kultu św. Jadwigi Śląskiej w Wielkopolsce

Wstęp

Nie istnieje religia, która nie posiadałaby właściwego dla siebie kultu i rytów, co stanowi *de facto* konkretyzację wiary charakteryzującą wyznawców. W Starym Testamencie obecne były konkretne formy kultu, który różnił się od rytów ludów ościennych, związany był z historią Narodu Wybranego, z poszczególnymi etapami, interpretowanymi przez proroków, jako interwencja samego Boga².

Kult nowotestamentalny również postrzegany jest perspektywie historio-zbawczej, czyli uświęcająco-kultycznej. „Bóg, sprawca natchnienia i autor ksiąg obydwu Testamentów, mądrze postanowił, by Nowy Testament był ukryty w Starym, a Stary w Nowym znalazł wyjaśnienie”³. Kult Nowego Testamentu skierowany jest na Chrystusa, na Jego misterium paschalne, czyli kult chrześcijański to nieustanne głoszenie i sprawowanie misterium Jezusa⁴. W ten sposób, w dziele spełnianym sakramentalnie ludzie zostają uświęceni, a Bóg otrzymuje doskonałą chwałę⁵.

W niniejszym artykule zajmę się ukazaniem rysu historycznego postaci św. Jadwigi Śląskiej, jej pośmiertnym kulcie i rozkwicie kultu na Śląsku, następnie nowością artykułu będzie ukazanie rozwoju kultu św. Jadwigi na ziemi wielkopolskiej do lat 50-tych XX w.

W artykule swoją analizę oprę na dostępnych opracowaniach autorów, którzy badali powyższą tematykę życia i kultu świętej, zaliczyć do nich można m.in. Kazimierza Jasińskiego, Antoniego Kielbasę, Józefa Patera czy Waltera Nigga⁶.

¹ Kamil Wiącek – ks. mgr lic., doktorant Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu, email: x.kamilwiacek@gmail.com.

² A. Bergamini, *Culto*, [w:] D. Sartore, *Nuovo dizionario di liturgia*, Roma 1984, s. 334.

³ *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym*, nr 16.

⁴ *Konstytucja o liturgii świętej*, nr 6.

⁵ Tamże, 7.

⁶ Najstarszą pozycją, która zajmuje się opisem życia i działalności św. Jadwigi Śląskiej, jest *Legenda maior de beata Hedwigi*, por. J. Pater, *Wartość historyczna Żywota większego świę-*

1. Kult świętych

KPK, który został zatwierdzony przez papieża Jana Pawła II w 1983 r. stwierdza, że „kult publiczny można oddawać tylko tym sługom Bożym, którzy autorytetem Kościoła zostali zaliczeni w poczet Świętych i Błogosławionych”⁷. Kandydat do wyniesienia na ołtarze może zostać zaliczony do grona błogosławionych lub świętych przez kompetentną kościelną władzę, odznacza się heroizmem w praktykowaniu wiary i cnót w życiu, lub jest określony mianem męczennika, czyli tego, który poświęca swe życie, aby bronić wyznawanej wiary i wartości. Beatyfikacja powiązana jest z kultem lokalnym, natomiast kanonizacja likwiduje tę granicę i kult świętego czy świętej przybiera formę powszechną⁸.

W pierwszych wiekach chrześcijaństwa uznanie za świętego dokonywano przez aklamację, czyli jednomyślne przyjęcie oraz poprzez publiczny kult. Wynoszenie wybranych zmarłych na ołtarze, zostało wprowadzone pod koniec IV w. i była to kompetencja miejscowych biskupów. Od drugiej połowy XII w. kanonizacja została zastrzeżona tylko dla następcy św. Piotra⁹. Papież Aleksander VII polecił, aby ta czynność była wykonywana na Wzgórzu Watykańskim¹⁰. Jan Paweł II przywrócił średniowieczny zwyczaj, który umożliwiał beatyfikację czy kanonizację poza Watykanem¹¹.

W uzasadnieniu teologicznym kultu świętych, można zauważyć dwie – skrajne – tendencje: zminimalizowanie lub eliminacja kultu świętych, a z drugiej strony nadmierne podkreślanie kultu¹².

Zwolennicy teorii minimalistycznej twierdzą, że liturgia adresuje prośby do Ojca przez Syna w Duchu Świętym, a nie przez pośrednictwo świętych. Należy wrócić do pierwszych wieków chrześcijaństwa poprzez oparcie swego życia na Piśmie Świętym, a nie na przykładzie świętych. Natomiast protestantyzm

tej Jadwigi, [w:] K. Bobowski, *Księga Jadwiżańska, Międzynarodowe Sympozjum Naukowe „Święta Jadwiga w dziejach i kulturze Śląska”*, Wrocław-Trzebnica 1993, s. 178, 182–183; zob. A. Semkowicz, *Monumenta Poloniae Historica, Pomniki Dziejowe Polski*, t. IV, Lwów 1884, s. 510–633.

⁷ KPK, kan. 1187.

⁸ J. Marecki, L. Rotter, *Jak czytać wizerunki świętych. Leksykon atrybutów i symboli hagiograficznych*, Kraków 2013, s. 9.

⁹ Tamże, s. 10.

¹⁰ R. Fischer-Wollpert, *Leksykon papieży*, Kraków 1996, s. 144–145; zob. J. Kelly, *Encyklopedia papieży*, Warszawa 1997, s. 395–396.

¹¹ J. Marecki, L. Rotter, *Jak czytać wizerunki świętych*, s. 9–10; por. P. Brown, *Kult świętych. Narodziny i rola w chrześcijaństwie łacińskim*, Kraków 2007, s. 60–77; A. Baron, *Świętość a ideały człowieka*, Kraków 2013, s. 9–10.

¹² P. Molinari, *I santi e il loro culto*, Roma 1962, s. 134–188.

twierdzi, że pobożność oparta na świętych jest mniej duchowa i skierowana do ludzi, a nie do Stwórcy¹³.

Tendencja maksymalistyczna twierdzi, że przerost formy nad treścią, wynika z braku wiedzy teologicznej na temat kultu świętych, ignorancji w prawdzie dogmatycznej o odkupieńczej roli Jezusa, braku dobrego przygotowania duszpasterskiego i gustu oraz źle pojmowana hagiografia¹⁴.

2. Hedwig von Andechs

Postać Hedwig von Andechs, czyli Jadwigi Śląskiej, została przesłonięta przez jej imienniczkę św. Jadwigę Królową. Jednakże księżna śląska była jedną z popularniejszych świętych, nie tylko w Polsce, ale w całej Europie. Do pontyfikatu św. Jana Pawła II była jedyną kanonizowaną kobietą, która żyła w Polsce.

Urodziła się między 1174-1180 r. w Andechs na Bawarii¹⁵. Jej ojciec Bertold IV, hrabia Andechs i margrabia Istrii, otrzymał od cesarza w 1180 r. tytuł księcia Meranii, dlatego Jadwigę tytułowano również księżniczką merańską. Natomiast matką była Agnieszka von Rochlitz, która pochodziła ze szlacheckiego rodu Wettynów¹⁶.

Rzetelne wychowanie otrzymała najpierw w rodzinnym zamku, następnie u mniszek benedyktynek w Kitzingen nad Menem, cenionym wówczas ośrodkiem kulturalnym. W szkole klasztornej uczyła się łaciny, Pisma Świętego, patrystyki i hagiografii oraz haftu, malowania, muzyki czy pielęgnowania chorych¹⁷.

Przypuszcza się, że w 1190 r. wysłano ją do Wrocławia na dwór księcia Bolesława Wysokiego, ponieważ została przeznaczona na żonę dla syna księcia – Henryka. Prawdopodobnie miała wtedy 12 lat. Nie znamy dokładnej daty ślubu¹⁸. Za miejsce ślubu przyjmuje się zamek Andechs, Wrocław lub Legnicę. Po śmierci Bolesława Wysokiego 7 lub 8 grudnia 1201 r. uzyskał władzę

¹³ Por. tamże, s. 134-175.

¹⁴ Por. tamże, s. 175-188.

¹⁵ A. Semkowicz, *Monumenta Poloniae Historica, Pomniki Dziejowe Polski*, t. IV, Lwów 1884, s. 510-512; por. M. Kaganiec, *Święta Jadwiga – władczyni Śląska*, Katowice 1994, s. 3-4; W. Nigg, *Święta Jadwiga Śląska*, Opole 2016, s. 14.

¹⁶ Por. J. Pater, *Wartość historyczna Żywota większego świętej Jadwigi*, [w:] K. Bobowski, *Księga Jadwiżańska, Międzynarodowe Sympozjum Naukowe „Święta Jadwiga w dziejach i kulturze Śląska”*, Wrocław-Trzebnica 1993, s. 178, zob. T. Sinka, *Twój Patron, Św. Jadwiga Śląska*, Kraków brw, s. 3; A. Kiełbasa, *Święta Jadwiga Śląska*, Wrocław 2007, s. 4.

¹⁷ K. Bukowski, *Słownik polskich świętych*, Kraków 1995, s. 33-35.

¹⁸ Między 1186 a 1190 r.

w księstwie wrocławskim do którego dołączył dzielnicę krakowską, a także część Wielkopolski¹⁹.

Jadwiga i Henryk uchodzili za przykładne małżeństwo, z którego mieli siedmioro dzieci: Bolesława, Konrada, Henryka, Agnieszkę, Gertrudę, Zofię i najmłodsze, według źródeł – Władysław. Do pełnej dojrzałości weszli tylko Henryk i Gertruda²⁰.

Mimo, że święta miała niemieckie pochodzenie, na jej dworze nie było Niemców. Szybko nauczyła się języka polskiego i opanowała polskie obyczaje. Jej potomstwo nie znało prawie języka niemieckiego. Wychowywała je w duchu religijnym oraz zapoznawała z nauką Biblii i żywotem świętych²¹.

Gdy Henryk Brodaty objął po ojcu władzę w księstwie, jego rządy okazały się sprawiedliwe i mądre. Jadwiga wywarła wielki wpływ na swego męża, który nie potrafił jej niczego odmówić. Z jej inicjatywy powstały nowe kościoły, klasztory i szpitale. Popierała osiedlanie się zakonów, które zajmowały się pracą kulturową i społeczną. Jedną z jej pierwszych fundacji był żeński klasztor w Trzebnicy, który w niedługim czasie po powstaniu liczył około stu mniszek²².

W ostatnich latach pożycia małżeńskiego małżonkowie zachowali wstrzeмиęźliwość, ponieważ złożyli przed biskupem wrocławskim Wawrzyńcem uroczysty ślub czystości w 1209 r.²³.

Życie Jadwigi było dla niej wielką szkołą pokory. Jej syn Henryk Pobożny zginął walcząc z Tatarami pod Legnicą w 1241 r., w którym był wodzem wojska chrześcijańskiego. Córka Gertruda wstąpiła w 1212 r. do klasztoru trzebnickiego, który został ufundowany przez jej rodziców, kolejna córka Agnieszka, ściągnęła hańbę na rodzinę małżeństwem, które nie zostało uznane przez papieża, dlatego była uważana za matkę niesłubnych dzieci. Natomiast książę Henryk, mąż Jadwigi, w 1229 r. dostał się do niewoli Konrada Mazowieckiego, z której uwolniła go, udając się z Wrocławia do Płocka, gdzie wyblagała uwolnienie swego męża, pod warunkiem rezygnacji z prawa do Krakowa²⁴.

¹⁹ K. Jasiński, *Rodowód Piastów Śląskich*, t. I, Wrocław 1973, s. 45-47.

²⁰ J. Derksen, *Hedwig von Schlesien, Ein biografischer Roman*, Leipzig 2008, s. 3-5; zob. J. Derksen, *Sie liebte die Liebe. Ein Lebensbild der heiligen Hedwig*, Leipzig 1975, s. 3-6, 10.

²¹ A. Kielbasa, *Święta Jadwiga patronką dnia wyboru Jana Pawła II*, Rzym-Trzebnica 1985, s. 19.

²² T. Sinka, *Twój Patron, Św. Jadwiga Śląska*, s. 8-9; A. Kielbasa, *Święta Jadwiga*, s. 5-7.

²³ Jadwiga podczas składania ślubu czystości miała ok. 33 lat, a Henryk Brodaty ok. 43. Po publicznym ślubie wstrzeмиęźliwości, źródła przedstawiają Henryka noszącego tonsurę mniszą oraz z zapuszczoną brodą, której nie zgolił, aż do śmierci, por. J. Gottschalk, *Hedwig*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, t. 8, Berlin 1969, s. 190. Natomiast Walter Nigg podaje, że Jadwiga miała 37 lat, por. W. Nigg, *Święta Jadwiga Śląska*, s. 53.

²⁴ B. Zientara, *Henryk I Brodaty*, [w:] A. Garlicki [red.], *Poczet królów i książąt Polskich*, Warszawa 1984, s. 286-287.

19 marca 1238 r. zmarł Henryk Brodaty. Po śmierci męża, Jadwiga przekazała rządy żonie Henryka Pobożnego – Annie i wybrała życie ascetyczne w klasztorze sióstr cysterek w Trzebnicy. Zasłynęła z wielkiej pobożności i surowego życia. Do codziennego życia klauzururowego dodała praktyki pokutne: posty, biczowanie, noszenie włosiennicy i nocne czuwania. Ograniczyła spożywanie pokarmu do dwóch posiłków dziennie, bez mięsa i nabiału. Na ręce ksieni klasztoru w Trzebnicy, swej córki Gertrudy, złożyła w 1238 r. uroczyste śluby zakonne²⁵.

Zmarła 14 października 1243 r. Po jej śmierci do grobu w Trzebnicy zaczęły napływać liczne rzesze pątników: ze Śląska, Wielkopolski, Łużyc i Miśni²⁶.

3. Kult pośmiertny

Głęboki szacunek i cześć jakim była otoczona Jadwiga za życia, po śmierci przerodził się w kult, który stale wzrastał. Po wyniesieniu na ołtarze zanotowano dziesiątki, a nawet setki łask i cudów, które zostały otrzymane za pośrednictwem św. Jadwigi. Miały one miejsce tam, gdzie księżna Śląska przebywała za życia²⁷.

Od 1251 r. zaczęto obchodzić co roku we wspólnocie klasztornej pamiątkę śmierci Jadwigi. W 1260 r. odwiedził Trzebnicę legat papieski Anzelm, biskup warmiński. Mniszki wniosły prośbę o kanonizację, a ideę tę poparł polski episkopat i ród piastowski²⁸. W latach 1262-1264 przeprowadzono, z polecenia papieża, badania kanoniczne w Trzebnicy i we Wrocławiu, następnie akta przesłano do Rzymu²⁹. W dokumentach procesu kanonizacyjnego podano siedemdziesiąt cudów z lat 1249-1264. Sześć spośród nich znalazło się w papieskiej bulli kanonizacyjnej³⁰.

Kanonizacji dokonał papież Klemens IV w kościele dominikanów w Viterbo 26 marca 1267 r., wyznaczając na jej liturgiczne wspomnienie dzień 15 października³¹. W kościele wrocławskim wspomnienie księżnej obchodzono jako

²⁵ J. K. Jasiński, *Rodowód*, s. 74–77, zob. J. Sperka, *Poczet królów polskich*, Chorzów 2007, s. 49.

²⁶ T. Sinka, *Twój Patron, Św. Jadwiga Śląska*, s. 10-11, zob. K. Jasiński, *Genealogia św. Jadwigi. Studium źródłoznawcze*, [w:] *Mente et litteris. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich*, Poznań 1984, s. 195-196.

²⁷ Tamże, s. 12; A. Kielbasa, *Jadwiga Śląska*, Kraków 2004, s. 108-109.

²⁸ Papież Urban IV, który w 1248 r. odwiedził Wrocław, jako legat papieski, odniósł się przychylnie do prośby o kanonizację o którą zabiegali polscy biskupi i dwór piastowski, por. T. Sinka, *Święta Jadwiga Śląska*, s. 11.

²⁹ W. Nigg, *Święta Jadwiga Śląska*, s. 73-74.

³⁰ T. Sinka, *Twój Patron, Św. Jadwiga Śląska*, s. 11; A. Kielbasa, *Jadwiga*, s. 90-91.

³¹ Por. Wydanie krytyczne tekstu bulli kanonizacyjnej: W. Irgang, *Schlesisches Urkundenbuch 1267–1281 im Auftr. der Historischen Kommission für Schlesien*, Köln–Wien 1988, s. 18–23;

święto pierwszej klasy połączone z oktawą. Kult świętej przeniknął poza granice Śląska, dotarł do Czech i Austrii, nie przekroczył jednak Łaby, ponieważ sława jej siostrzenicy – św. Elżbiety Turyńskiej usunęła ją w cień. Innocenty XI w 1680 r., po prośbie Jana III Sobieskiego, rozciągnął kult św. Jadwigi na kościół powszechny³².

Na Śląsku w pierwszym rzędzie do szerzenia kultu św. Jadwigi czuło się zobowiązane opactwo sióstr cysterek w Trzebnicy. Już w roku kanonizacji kapituła generalna cystersów postanowiła, że mniszki będą odmawiały osobne oficjum o św. Jadwidze. W dwa lata później w 1269 r. kapituła generalna rozszerzyła ten obowiązek na wszystkie klasztory cystersów w Polsce³³.

W 1344 r. podczas synodu diecezjalnego kościoła wrocławskiego, bp Przeclaw postanowił, aby wprowadzić u siebie święto świętej Jadwigi jako nakazane. Obchodzono je z oktawą na ziemi śląskiej do 1772 r. W 1504 r. wydano we Wrocławiu pierwszy drukowany życiorys św. Jadwigi, w którym zamieszczono 69 drzeworytów. Kult Świętej przyjął się również w Lubuskim, gdzie władcami tej ziemi byli mąż, syn i wnuk księżnej. Na Mazowszu obchodzono dzień św. Jadwigi od XV w.³⁴

Po chwilowym kryzysie, zwłaszcza w dobie reformacji, renesans kultu świętej, jako patronki Polski, nastąpił w XIX w. podczas wzmożonej germanizacji zaboru pruskiego. Rozbiory przypieczętowały przerwane przez historię więzi duchowe, miały raz na zawsze zniszczyć wszystko, co polskie. Po utracie państwa kościół stał się wspólnotą, która zagwarantowała poczucie ciągłości i tradycji. Kult św. Jadwigi stał się duchowym spoiwem, który budował wspólnotę ludzi rozsianych po różnych zakątkach³⁵.

Jadwiga, która pochodziła z katolickiej Bawarii, zabiegała o powrót do idei jedności i uniwersalizmu kościoła, to święta Śląska i diecezji wrocławskiej, co oznaczało powrót do idei jedności Mater Polonia i jedności kościoła. Była kobietą dążącą do doskonałości, zdecydowaną, odważną, wewnątrznie zintegrowaną. Była zaprzeczeniem kobiety miotanej przez ambiwalentne uczucia czy zatracającej swoją tożsamość. Charakteryzowała ją integralność dążeń, pragnień

wydanie polskie: W. Bochenek, *Bulla kanonizacyjna św. Jadwigi Śląskiej*, Legnica 2014, s. 69–86.

³² J. Pater, *Wartość historyczna Żywota większego świętej Jadwigi*, s. 182-183, zob. W. Nigg, *Święta Jadwiga Śląska*, s. 74, 80.

³³ J. Derksen, *Sie liebte die Liebe. Ein Lebensbild der heiligen Hedwig*, Leipzig 1975, s. 23-24; zob. K. Jasiński, *Genealogia św. Jadwigi. Studium źródłowe*, s. 198.

³⁴ M. Kaczmarek, *Henryk z Wierzbna i Przeclaw z Pogorzeli - Biskupi ordynariusze czasu przełomu*, [w:] K. Matwijowski [red.], *Ludzie Śląskiego kościoła katolickiego*, Wrocław 1992, s. 17-18.

³⁵ M. Kaganiec, *Święta Jadwiga – władczyni Śląska*, s. 12-14, zob. T. Sinka, *Twój Patron, Św. Jadwiga Śląska*, s. 12.

i działań. Pod względem samodzielności i siły woli nie ustępowała Katarzynie ze Sieny, Teresie z Avila czy Hildegardzie von Bingen³⁶.

4. Kult w Wielkopolsce

Święta uchodzi za markę Śląska i chlubę jego ludu, której aktywność i sława przekraczały granicę Śląska, jaki i Polski. Granicę podziałów między narodami polskim i niemieckim, granicę przerwanych duchowych więzi między kościołem gnieźnieńskim i kościołem wrocławskim³⁷.

Kult jadwiżański wśród ludu wielkopolskiego w archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej ma swoją długą tradycję sięgającą życia świętej. Jadwiga kierując się natchnieniem Ducha Świętego zaznaczała swoją obecnością wiele miejsc w Wielkopolsce.

Kiedy w 1269 r. zakonna kapituła generalna rozszerzyła obowiązek szerzenia kultu Jadwigi na wszystkie klasztory cystersów w Polsce³⁸, perły świętości Jadwigi rozsypywane były w różnych miejscach. Cysterki trzebnickie założyły następnie w 1213 r., z pomocą Władysława Odonica, filię w wielkopolskim Ołoboku³⁹. Kolejna fundacja została przeprowadzona między 1239 a 1241 r. w Łubniach nad Prosną, jako filia klasztoru w Ołoboku. Ostatnią lokacją było założenie klasztoru w Owińskach w 1252 r., co było zasługą książąt Przemysła i Bolesława Pobożnego⁴⁰. Od tego czasu w trzech miejscach powstaną centra jadwiżańskie. Na kresy zachodnie Wielkopolski miał wpływ także klasztor cystersów w Paradyżu. Szerzenie kultu Jadwigi przez biskupów wrocławskich dotarł również na tereny pogranicza ziemi wielkopolskiej w: Zdunach, Kobylej Górze i Olszowej⁴¹.

W 1235 r. Gertruda, jedyne z siedmiorga potomstwa św. Jadwigi, które przeżyło matkę, ponownie oddała klasztor trzebnicki pod opiekę papieża. Do wspólnoty klasztornej przynależało już 35 posiadłości, a więc o 23 folwarki więcej, aniżeli miał klasztor w roku powstania⁴².

³⁶ W. Nigg, *Święta Jadwiga Śląska*, s. 81; A. Kielbasa, *Die hl. Hedwig auf den Holzschnitten der Grossen Legenda, Zum 750 Todesjahr der hl. Hedwig*, Wrocław 1993, s. 28-29.

³⁷ Por. K. Jasiński, *Genealogia św. Jadwigi. Studium źródłoznawcze*, s. 204.

³⁸ J. Derksen, *Sie liebte die Liebe*, s. 23-24.

³⁹ S. Pelczar, *Władysław Odonic. Książę wielkopolski, wygnaniec i protektor Kościoła (ok. 1193-1239)*, Kraków 2018, s. 113-114.

⁴⁰ A. M. Wyrwa, *Powstanie zakonu cystersów i jego rozwój na ziemiach polskich w średniowieczu*, [w:] A. M. Wyrwa [red.], *Monasticon Cisteriense Poloniae*, t. 1, Poznań 1999, s. 27-54.

⁴¹ S. Pałasz, *Zduny – Szkice z historii miasta i okolic*, Kwidzyn 2014, s. 10, 13-14.

⁴² A. Kielbasa, *Święta Jadwiga jako wychowawczyni własnych dzieci i swoich wnuków*, Trzebnica 1996 s. 49; zob. J. Pater, s. 182-183.

Do fundacji zakonnej powstałej w Owińskach, która była filią Trzebnicy, mniszki wprowadziła sama ksienia trzebnicka⁴³. Klasztory w Owińsku i Ołoboku szybko stały się miejscem krzewienia świętości Jadwigi Śląskiej, stały się niejako depozytariuszem tradycji jadwiżańskiej, przynajmniej na tym etapie rozwoju. Wkrótce powstały nowe ośrodki kultu Jadwigi zlokalizowane w oazach na północy między Poznaniem a Gniezmem i promieniu 40 km od tych ośrodków, na południu wzdłuż pogranicza śląskiego⁴⁴.

Na granicy ze Śląskiem, 17 km na południe, leży miasto Zduny, które w 1266 r. nabyli biskupi wrocławscy. W 1267 r. uzyskali przywilej lokacyjny dla miasta od księcia kaliskiego Bolesława. Trudno wyobrazić sobie powodzenie lokacji, bez fundacji kościoła. Pierwszy kościół pod wezwaniem Jadwigi Śląskiej i Jana Chrzciciela konsekrowano w 1267 r. Choć nie mamy dokumentów, które by to potwierdzały, to jednak zestawienie faktów wskazuje na czas między sierpniem 1267 r., kiedy odbyła się tzw. kanonizacja krajowa, a 1268 r. kiedy zmarł Tomasz I, biskup wrocławski⁴⁵. Jaki czas byłby najpiękniejszy dla konsekracji kościoła, jak nie odpust ku czci św. Jadwigi ogłoszony przez kościół. Święta więc wpisuje się w tradycję miasta, stając się czynnikiem integrującym społeczność⁴⁶.

W okresie średniowiecza, kiedy nastąpił dynamiczny rozwój kultu, powstało wiele miejsc poświęconych czci Świętej, funkcjonowała żywa lokalna tradycja i legendy o jej pobycie, co sprawiło, że kanonizacja z 1267 r. stała się okazją do ucieleśnienia tego kultu w wielu miejscach, a powstające kościoły zostały w 1267 r. konsekrowane pod wezwaniem św. Jadwigi. Miało to miejsce w Grodzisku Wielopolskim⁴⁷, Wilczynie koło Pniew⁴⁸, Brennie⁴⁹, Wilkowie Polskim⁵⁰, Mnichowicach koło Bralina⁵¹, Zdunach i Pępowie⁵². Natomiast w 1320 r. nadano wezwanie św. Jadwigi świątyni w Stawie koło Strzałkowa, a w 1403 r. w Kobylej Górze⁵³.

⁴³ M. Maliński, „Święta pośrodku świata” *Rozmowa ze św. Jadwigą*, [w:] K. Bukowski, Święci polscy, Kraków 1996, s. 50-52.

⁴⁴ Zob. A. Andrzejewski, *Klasztor w Ołoboku w badaniach archeologicznych roku 1997*, „Acta Universitatis Lodzianis” 23 (2001) t. 2, s. 103-117, zob. F. Jaškowiak, *Województwo poznańskie, Przewodnik*, Warszawa 1967, s. 270.

⁴⁵ J. Mandziuk, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*, t. 1, Warszawa 2003, s. 185-193.

⁴⁶ Z. Górczak, *Najstarsze lokacje miejskie w Wielkopolsce do 1314 r.*, Poznań 2002, s. 102.

⁴⁷ P. Anders, *Grodzisk Wielkopolski*, Poznań 1995, s. 38-39.

⁴⁸ R. Krygier, *Ziemia szamotulska*, Poznań 1972, s. 89.

⁴⁹ B. Kucharski, *Przemęcki Park krajobrazowy*, Poznań 2006, s. 5.

⁵⁰ W. Łęcki, F. Jaškowiak, *Wielkopolska*, Warszawa, 1989, s. 378.

⁵¹ R. Krzysztofik, *Lokacje miejskie na obszarze Polski, Dokumentacja geograficzno-historyczna*, Katowice 2007, s. 21-22.

⁵² S. Pałasz, *Zduny*, s. 14.

⁵³ R. Krzysztofik, *Lokacje miejskie na obszarze Polski*, s. 40-41.

Statuty Jana Łaskiego wymieniają na terenie Wielkopolski trzynaście świątyń ku czci św. Jadwigi. Powstały nowe ogniska jadvizańskie w Siekierkach Wielkich, Łodzi k. Stęszewa, Mądre k. Krzykosów, Kłecku k. Gniezna i Lusowie⁵⁴.

W okresie nowożytnym oraz masowym napływie ludności o proveniencji ewangelickiej na ziemi Wielkopolski po wojnie 30-letniej, spowodował znacznie mniejsze zainteresowanie ruchem pątniczym, a w wielu miejscach kult wygasł, do jakich należą m.in. Zduny, gdzie mała parafia katolicka, dzięki zaangażowaniu ówczesnego proboszcza – ks. Baczewskiego po wybudowaniu nowej świątyni nie powróciła do wezwania Jadwigi Śląskiej⁵⁵. Mimo troski Jana III Sobieskiego o rozszerzenie kultu Świętej w całym Kościele, co nastąpiło w 1680 r., nie odrodziło to w pełni kultu w Wielkopolsce⁵⁶.

Odrodzenie kultu św. Jadwigi jako patronki Polski, a zwłaszcza Śląska, nastąpił w XIX w. podczas germanizacji zaboru pruskiego. Będzie to zupełnie nowy wymiar, ponieważ zmieni się w diametralny sposób przekaz i promocja świętej. Jej wezwanie liturgiczne obecne będzie w poznańskim kalendarzu liturgicznym⁵⁷, a jej imię stanie się popularne wśród ludności. Księgi metrykalne ziemi wielkopolskiej, gdzie obecny był kult Jadwigi, dużą częstotliwością wymieniają imię Jadwiga nie tylko w polsko brzmiącej pisowni, ale i oryginalnej - niemieckiej⁵⁸.

Katolickie gazety, w tym: *Przewodnik Katolicki*, *Orędownik* i *Kurier Poznański*, prowadziły systematyczną kampanię, aby promować polskich świętych, w tym św. Jadwigę. *Przewodnik Katolicki* publikował cykl artykułów zawierające wspomnienia z pobytu przy grobie świętej w Trzebnicy czy też odbytych pielgrzymek⁵⁹. Ważne miejsce zajęły publikowane w odcinakach żywoty św. Jadwigi. Na tej bazie powstawały dzieła wychwalające cnoty Świętej, która stała się w wielu miejscach wzorem do naśladowania. W związku ze zbliżającym się odpustem ku czci Świętej *Przewodnik Katolicki* publikował informację do pielgrzymów, łącznie z instrukcją jak przygotować się do pielgrzymki czy jak dojechać. Ukazywały się również apele do duchowieństwa archidiecezji poznańskiej z prośbą o pomoc w sprawowaniu sakramentu pokuty podczas corocznych uroczystości, na które przybywała znaczna grupa wiernych

⁵⁴ J. Naruszewicz, *Obchody w Łasku 450 rocznicy śmierci Jana Łaskiego*, „Mówią Wieki” 12 (1984), s. 36-37.

⁵⁵ S. Pałasz, *Zduny*, s. 15.

⁵⁶ M. Kaganiec, *Święta Jadwiga – władczyni Śląska*, Katowice 1994, s. 6-7.

⁵⁷ Por. *Polski Kalendarz Katolicki dla Kochanych Wiarusów w Prus Zachodnich, W. Ks. Poznańskiego i Szląska na rok zwyczajny 1874*, z dn. 18 sierpnia 1874, nr 94.

⁵⁸ W. Nigg, *Święta Jadwiga Śląska*, s. 81-82.

⁵⁹ Por. „*Przewodnik Katolicki*” nr: 46 (1907), 15 (1918), 23 (1921), 42 (1926), 5 (1933).

polskojęzycznych⁶⁰. Gazeta śledziła także los klasztoru trzebnickiego i tego, co się z nim dzieje. Z wielkim oburzeniem opisywała informację o planach budowy pomnika Lutra. Stała się to przyczynkiem do manifestowania patriotyzmu i przywiązania do wiary⁶¹.

Ożywił się lokalny ruch pielgrzymkowy do miejsc kultu m.in. w Siekierkach Wielkich, Pępowie, Mnichowicach, Kobyla Góra, Grodzisk Wielkopolski. Miało to miejsce, kiedy po kasacji zakonu rolę propagatora kultu Jadwigi przeostały pełnić mniszki cysterki. Ich trzebnicki klasztor został sprzedany i zamieniony na fabrykę, następnie na więzienie. W 1870 r. został odkupiony przez braci maltańskich, a w 1889 r. resztę obiektu wykupiły siostry Boromeuszki⁶².

W związku z polityką kulturkampfu problem z polskojęzycznym spowiadaniem i duszpasterstwem nabrał coraz większego znaczenia, ponieważ brakowało księży w całych Prusach, wiele parafii nie było obsadzonych, nie działały polskie seminaria w Poznaniu i Gnieźnie lub ich działalność była utrudniona. Kolejnym aspektem była wrażliwość Polaków na ich język oraz wielka świadomość narodowa⁶³.

W czasie rozbiorów, Kościół stał się miejscem gwarantującym poczucie ciągłości. Ludzie bez państwa znajdowali w Kościele przestrzeń chroniącą tradycje narodu, kultury i języka. Kult świętych miał za zadanie wydobyć z polskiej tradycji religijnej te elementy i wartości, które zawsze były gwarantem ciągłości, które zawsze integrowały społeczności, które powracały do jedności Mater Polonia. Kult był duchowym spoiwem budującym wspólnotę rozproszonych

⁶⁰ T. Rybna, *Wspomnienia*, „Przewodnik Katolicki” 46 (1907), s. 364-365.

⁶¹ Por. „Przewodnik Katolicki” 43 (1907), s. 342-343.

⁶² T. Konopka, *Przewodnik po klasztorze św. Jadwigi Śląskiej w Trzebnicy*, Trzebnica 2011, s. 3-4, zob. A. Nadolska, *Jubileusz 150-lecia obecności i posługi siostr Boromeuszek w Trzebnicy (1861-2011)*, „Studia Salvatoriana Polonica” 6 (2012), s. 126.

⁶³ Por. „Chciałam się dostać do spowiedzi. Przychodzę do jednego konfesjonału, a ksiądz mi powiada, że po polsku nie rozumie, a ja po niemiecku ani ząb, a choćbym nawet umiała po niemiecku, tobym się jednak po niemiecku nie spowiadała, kiedyś od dziecka spowiadałam się po polsku. Idę do drugiego konfesjonału, znowu mnie ksiądz pozbywa, że nie mówi po polsku. Dopiero trzeci czy czwarty powiada mi kiepską polszczyzną, że tam jest jeden konfesjonał z napisem: Dla Polaków. Idę, a tam gromadka Polaczków, czekających na spowiedź, że chyba będzie trzeba stać, aż do samej północy. Czemu to pomyślałam sobie jeden tylko konfesjonał przeznaczony jest dla polskich wiernych? Czy to my tutaj na tem świętem miejscu mamy być katolikami, jak to się mówi drugiej klasy? Naprawdę, chociaż mi to się tak okropnie w Trzebnicy podobało, to wolałabym jednak, żeby nikt z naszych tam na odpust nie jeździł, jeśliby język nasz nie miał tam znaleźć godniejszego poszanowania. A ten brak napisów po polsku na konfesjonałach tem więcej mi podpadł i podpaść musi każdemu, że przy skarbankach wszędzie nawet w domku pustelnika w lesie bukowym obok niemieckiego widnieje napis po polsku. Czyżby nasze pieniądze miłszymi być miały od naszych dusz?” „Przewodnik Katolicki” 46 (1907), s. 364.

Polaków. Trzeba było odnajdywać duchowe nici jedności, wobec więzów przerwanych przez historię.

Podczas I wojny światowej nie zaniechano obchodów odpustu ku czci św. Jadwigi. *Przewodnik Katolicki* z 11 października 1914 r. podaje, że „tysiące pątników ze wszystkich stron śląska i sąsiednich części Księstwa Poznańskiego przybywało do grobu patronki naszej, by tej dostojnej księżnej swe prośby i potrzeby oddać”⁶⁴.

Pojawiły się również trudności związane z dostaniem się do Trzebnicy, ponieważ „wozy kolei żelaznej teraz są potrzebne do przewożenia wojska i muszą zostać do dowolnej dyspozycji administracji wojskowej. W skutek tego pociągów osobowych jest mało i połączenia kolei bardzo niedogodne. Liczymy jednak się z tem, że pomimo wszelkich trudności zbierze się w Trzebnicy wielu pątników.... Niechaj pątnicy w miarę możliwości zechcą wypowiedzieć się już w domu. Wielu bowiem księży, którzy innymi laty podczas uroczystości św. Jadwigi łaskawi dopomagali nam słuchać spowiedzi, tego roku prawdopodobnie przybyć nie mogą”⁶⁵. Mimo wojny zawsze był problem z sakramentalną obsługą pielgrzymów, gdyż z Księstwa Poznańskiego przybywało do Trzebnicy na odpust październikowy zawsze wielu pątników.

O ile w XIX w. pielgrzymowanie do Trzebnicy odbywało się w ramach państwa niemieckiego, do którego należała zarówno Wielkopolska, jak i Śląsk, o tyle teraz udając się z pielgrzymką trzeba było przekroczyć granicę.

Po I wojnie i w pierwszych latach powojennych sytuacja była dość skomplikowana. Ciągłe napięcia w stosunkach niemiecko – polskich utrudniało poruszanie się w ruchu granicznym. Dlatego lata dwudzieste nie obfitują w taką ilość pielgrzymek, jak w latach trzydziestych. Po pierwszej wojnie tereny Wielkopolski stały się częścią Polski. Wyjazd do Trzebnicy wiązał się z wyjazdem za granicę⁶⁶.

W Poznaniu bardzo popularne stawały się pielgrzymki organizowane przez powstające biura pielgrzymkowe. Polskojęzyczne czasopismo *Orędownik* z 6 października 1937 r. podaje, że „dnia 13 października wyrusza z Poznania 6 dniowa pielgrzymka do grobu Jadwigi w Trzebnicy”⁶⁷. Rozwinął się lokalny kult w miejscach poświęconych tej świętej. W wielu z nich wytworzyła się przepiękna tradycja, manifestowana zwłaszcza podczas odpustów. Towarzyrzyły temu inscenizacje teatralne, które propagowały wartości głoszone przez świętą⁶⁸.

⁶⁴ „Przewodnik Katolicki” 41 (1914), s. 486.

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ H. Zieliński, *Historia Polski 1914–1939*, Wrocław 1985, s. 124–126.

⁶⁷ „Orędownik” 231 (1937), s. 8.

⁶⁸ Por. „Przewodnik Katolicki” 46 (1907), s. 364–365; 41 (1914), s. 486.

W Wielkopolsce kult miał charakter ciągły i pokoleniowy, natomiast Kościół wrocławski musiał organizować się na nowo. Trzebnica ponownie stała się miejscem, gdzie zaczęli zjeżdżać pątnicy, a Bolesław Kominek nowy arcybiskup, widział w odnowieniu kultu Jadwigi wielką szansę na integrację kościoła wrocławskiego⁶⁹. Tymczasem w Wielkopolsce tradycja kultu i pielgrzymek ma pewną ciągłość historyczną. Już w latach 50-tych organizowane są pielgrzymki po I komunii świętej z wielu miejsc Wielkopolskich, a w szczególności ze Zdun czy Pępowa⁷⁰.

5. Wielkopolskie legendy o Świętej

Najbardziej znana lokalna tradycja na ziemi wielkopolskiej związana z legendą ku czci Świętej zachowała się w Pępowie i Mnichowicach. Legenda z Pępowa głosi, że św. Jadwiga postanowiła udać się z pieszą pielgrzymką ze Śląska do grobu św. Wojciecha w Gnieźnie. Kiedy znalazła się w okolicach dzisiejszego Pępowa, drogę pielgrzymom zagroziła niewielka rzeka, w centrum której znajdował się kamień. Jadwiga nie zastanawiając się, weszła na głaz, drugą nogą sięgając brzegu i była już na drugiej stronie rzeki. W jej ślady poszedł cały konwój i wkrótce pątnicy mogli podążać dalej. Kiedy do kamienia podeszli miejscowi pasterze, którzy z ukrycia przyglądali się orszakowi, zauważyli na jego powierzchni zagłębienie, jakie pozostawiła stopa Jadwigi. Na pamiątkę tego wydarzenia wybudowano w Pępowie kościół pw. św. Jadwigi, natomiast kamień z odcisniętą stopą leży ponoć przy tej samej rzece do dziś⁷¹.

Powyższa legenda ważna jest z wielu powodów. Jej przekaz ustny przetrwał do dziś, a z tradycji zrodził się kult lokalny. Legenda ta zawiera ideę szlaku pielgrzymkowego od Jadwigi do Wojciecha. Na jej trasie znajdowało się Trzebicko, gdzie zachował się kościół drewniany z charakterystycznymi krużgankami dla pielgrzymów. O legendzie i tradycji świadczą także kamień we wsi Głuchów oraz opis Kolberga⁷².

Od czasów średniowiecza wytworzył się w Pępowie bardzo żywy kult Jadwigi, odpust październikowy przyciąga aż do dziś tłumy osób, a towarzyszą temu piękne lokalne tradycje i obrzędy⁷³.

Legenda z Mnichowic podaje, że księżna śląska Jadwiga podczas swej pielgrzymki do Krakowa, którą odbyła w 1229 r. modliła się i odpoczywała koło

⁶⁹ A. Kielbasa, *Dwie święte Jadwigi w przesłaniu Jana Pawła II*, „Ethos” 1-2 (1998), s. 164.

⁷⁰ S. Pałasz, *Zduny – Szkice z historii miasta i okolic*, Kwidzyn 2014, s. 15-16.

⁷¹ Por. „Przyjacieli Ludu” 3 (1846), Leszno 1846, s. 22; zob. O. Kolberg, *Kamień św. Jadwigi w Pępowie*, [w:] *Wielkie Księstwo Poznańskie*, cz. 2, Kraków 1876, s. 377.

⁷² B. Janik, *Z dziejów pępowskiej zakrystii*, „Wieści Pępowa” 124 (2011), s. 3-4.

⁷³ http://www.lekawielka.powiatgostyn.pl/_Swieta_Jadwiga_8950.html (20.01.2019).

wsi Chosnów⁷⁴. Legenda informuje, że na pamiątkę postawiono w tym miejscu żelazny krzyż, który później zaginął. Na pamiątkę jej pobytu postawiono drewniany krzyż, a następnie niedużą kapliczkę. Coraz więcej ludzi modliło się w tym miejscu o łaskę zdrowia, wielu z nich zostało uzdrowionych⁷⁵.

Z legendą z Pępowa powiązana jest opowieść z Baszkowa, która stwierdza, że św. Jadwiga księżna śląska, wybrała się z pieszą pielgrzymką na uroczystość odpustową w Pępowie. Trasa wędrówki wiodła przez Baszków. Właścicielem wsi był pan bogaty, ale samolubny i niezyczliwy. Jego dom znajdował się tuż za wsią, przy drodze wiodącej do Pępowa. Za dworem właściciela wsi, drogę przecinała rzeka Orla, która właśnie wylała. Księżna Śląska wstąpiła do dworu, prosząc o pomoc w przedostaniu się przez rzekę. Dziedzic widząc ubogo ubraną i starszą kobietę, odmówił, lecz po chwili wysłał za św. Jadwigą woźnicę, który jej jednak nie dogonił. Z oddali widział idącą na drugi brzeg po wodzie kobietę, która nie utonęła. Przerażony wrócił do dworu, chcąc powiadomić swego pana o dziwnym zjawisku. Posiadłości już nie było. Zapadła się pod ziemię, a w jej miejscu, pojawił się pagórek, z głębi którego dochodziły krzyki potępionego dziedzica. Legenda podaje, że święta zmierzała dalej w kierunku Pępowa. W tym czasie budowano tam wieżę świątyni. Jeden z murarzy zakpił z przechodzącą obok starszej kobiety. Zanim skończył mówić bluźniercze słowa, spadł z rusztowania i zabił się. Wieży w Pępowie nigdy ukończono. Cegły, które próbowano układać ciągle spadały. Do dziś kościół w Pępowie stoi z wieżą podobną do czworokątnego komina⁷⁶.

Zakończenie

Święci Pańscy są drogą do Boga, a ich świadectwo życia jest zachętą do refleksji i nawrócenia. W artykule dokonano analizy życia św. Jadwigi Śląskiej, jej świadectwa wyznawanej wiary i cnót ewangelicznych. Ekspansja kultu na Śląsku, następnie na opisywanej w artykule ziemi wielkopolskiej, ukazuje istotę wiary chrześcijańskiej, którą jest dążenie do świętości życia i zbawienia. Wielka potrzeba kultu św. Jadwigi w poznańskim przejawiała się poprzez powstawanie świątyni ku jej czci oraz nadawanie już istniejącym jej imienia. Mniszki trzebnickie animując kult patronki Śląska, zachęciły do powstawania lokalnych zwyczajów i legend. Ukazuje to potrzebę posiadania wzorców w naśladowaniu Jezusa Chrystusa i Jego przesłania oraz świadectwie wyznawanych wartości w codziennym życiu.

⁷⁴ Obecnie Mnichowice.

⁷⁵ <http://www.opiekun.kalisz.pl/ku-czci-sw-jadwigi-mnichowice-bralin/> (20.01.2019).

⁷⁶ S. Pałasz, *Zduny – Szkice z historii miasta i okolic*, Kwidzyn 2014, s. 124-126.

Streszczenie

Święci Pańscy wskazują nam, jak zmierzać do Boga poprzez ciągłą pracę nad sobą i świadectwo życia. Stanowią specyficzne narzędzie oddziaływania Boga, który przez przykład życia czczonych w liturgii, wzbudza w sercach wiernych pragnienie wcielania w czyn Ewangelii. Autor artykułu zwrócił uwagę, że chrześcijański kult świętych jest wciąż aktualny. W niniejszym artykule podjęto próbę krótkiej syntezy rozwoju kultu św. Jadwigi Śląskiej na ziemi wielkopolskiej. Na podstawie dostępnych materiałów i opracowań ukazano rys historyczny i kwestię rozumienia kultu świętych we wspólnocie kościoła, przedstawiono życie i działalność księżnej Śląska, jej kanonizację, rozwój kultu po śmierci i wpływ jej życia na pobożność średniowieczną. Następnie przedstawiono rozwój kultu świętej w Wielkopolsce od kanonizacji do lat 50 –tych XX w. oraz następstwa kultu w pobożności ludowej, w postaci legend, które stworzono na ziemi poznańskiej na przestrzeni dziejów.

SŁOWA KLUCZOWE: św. Jadwiga Śląska, Śląsk, Wielkopolska, kult, legenda.

Abstract

The development of cult of St. Hedwig of Silesia in Greater Poland

Saints of the Lord show us, how to reach God through the continuous work on ourselves and the testimony of life. They are a specific tool for the influence of God, who, through the example of life of the venerated in the liturgy, arouses in the hearts of the worshippers the desire to incarnate in the Gospel deed. The author of the article took notice that the Christian cult of saints is still valid. This article shows a short synthesis of the cult of St. Hedwig of Silesia in Greater Poland. On the basis of available sources, a historical outline and the issue of understanding the cult of saints in the church community were presented as well as the life and work of the Princess of Silesia, her canonization, the development of worship after her death and the impact of her life on medieval piety were presented. Moreover, the development of sacred worship in Greater Poland from the canonization up to the 1950s and the sequence of worship in popular piety, in the form of legends, which were created in the region of Poznań throughout the history, were presented.

KEYWORDS: St. Hedwig of Silesia, Silesia, Greater Poland, cult, legend.

Bibliografia

- Anders P., *Grodzisk Wielkopolski*, Poznań 1995.
- Andrzejewski A., *Klasztor w Ołoboku w badaniach archeologicznych roku 1997*, „Acta Universitatis Lodzianis” 23 (2001) t. 2, s. 103-117.
- Baron A., *Świętość a ideały człowieka*, Kraków 2013.
- Bergamini A., *Culto*, [w:] *Nuovo dizionario di liturgia*, D. Sartore, Roma 1984, s. 334.
- Bochenek W., *Bulla kanonizacyjna św. Jadwigi Śląskiej*, Legnica 2014.
- Brown P., *Kult świętych. Narodziny i rola w chrześcijaństwie łacińskim*, Kraków 2007.
- Bukowski K., *Słownik polskich świętych*, Kraków 1995.
- Derksen J., *Hedwig von Schlesien, Ein biografischer Roman*, Leipzig 2008.
- Derksen J., *Sie liebte die Liebe. Ein Lebensbild der heiligen Hedwig*, Leipzig 1975.
- Fischer-Wollpert R., *Leksykon papieży*, Kraków 1996.
- Goerres I., *Hedwig von Schlesien*, Metingen-Freising, 1967.
- Gottschalk J., *Hedwig*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, t. 8, Berlin 1969, s. 190.
- Górczak Z., *Najstarsze lokacje miejskie w Wielkopolsce do 1314 r.*, Poznań 2002.
- Irgang W., *Schlesisches Urkundenbuch 1267–1281 im Auftr. der Historischen Kommission für Schlesien*, Köln–Wien 1988.
- Janik B., *Z dziejów pępowskiej zakrystii*, „Wieści Pępowa” 124 (2011), s. 3-4.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów Śląskich*, t. I, Wrocław 1973.
- Jasiński K., *Genealogia św. Jadwigi. Studium źródłoznawcze*, [w:] *Mente et litteris. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich*, Poznań 1984, s. 195-196.
- Kaczmarek M., *Henryk z Wierzbna i Przeclaw z Pogorzeli - Biskupi ordynariusze czasu przełomu*, [w:] *Ludzie Śląskiego kościoła katolickiego*, K. Matwijowski [red.], Wrocław 1992, s. 17-18.
- Kaganiec M., *Święta Jadwiga – władczyni Śląska*, Katowice 1994.
- Kielbasa A., *Dwie święte Jadwigi w przesłaniu Jana Pawła II*, „Ethos” 1-2 (1998), Lublin 1998, s. 164.
- Kielbasa A., *Die hl. Hedwig auf den Holzschnitten der Grossen Legenda, Zum 750 Todesjahr der hl. Hedwig*, Wrocław 1993.
- Kielbasa A., *Święta Jadwiga jako wychowawczyni własnych dzieci i swoich wnuków*, Trzebnica 1996.
- Kielbasa A., *Święta Jadwiga patronką dnia wyboru Jana Pawła II*, Rzym–Trzebnica 1985.
- Kielbasa A., *Jadwiga Śląska*, Kraków 2004.
- Kielbasa A., *Święta Jadwiga Śląska*, Wrocław 2007.
- Konopka T., *Przewodnik po klasztorze św. Jadwigi Śląskiej w Trzebnicy*, Trzebnica 2011.
- Krygier R., *Ziemia szamotulska*, Poznań 1972.
- Krzysztofik R., *Lokacje miejskie na obszarze Polski, Dokumentacja geograficzno-historyczna*, Katowice 2007.
- Kucharski B., *Przemęcki Park krajobrazowy*, Poznań 2006.
- Łęcki W., F. Jaškowiak, *Wielkopolska*, Warszawa, 1989.
- Maliński M., „*Święta pośrodku świata*” *Rozmowa ze św. Jadwigą*, [w:] *Święci polscy*, K. Bukowski, Kraków 1996, s. 50-52.
- Mandziuk J., *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*, t. 1, Warszawa 2003.
- Marecki J., Rotter L., *Jak czytać wizerunki świętych. Leksykon atrybutów i symboli hagiograficznych*, Kraków 2013.
- Molinari P., *I santi e il loro culto*, Roma 1962.
- Nadolska A., *Jubileusz 150-lecia obecności i posługi siostr Boromeuszek w Trzebnicy (1861-2011)*, „Studia Salvatoriana Polonica” 6 (2012), s. 126.
- Naruszewicz J., *Obchody w Łasku 450 rocznicy śmierci Jana Łaskiego*, „Mówią Wieki” 12 (1984), s. 36-37.

- Nigg W., *Święta Jadwiga Śląska*, Opole 2016.
- Pałasz S., *Zduny – Szkice z historii miasta i okolic*, Kwidzyn 2014.
- Pater J., *Wartość historyczna Żywota większego świętej Jadwigi*, [w:] *Księga Jadwiżańska. Międzynarodowe Sympozjum Naukowe „Święta Jadwiga w dziejach i kulturze Śląska”*, Kazimierz Bobowski [red.], Wrocław-Trzebnica 1993, s. 178, 182–183.
- Pelczar S., *Władysław Odonic. Książę wielkopolski, wygnaniec i protektor Kościoła* (ok. 1193-1239), Kraków 2018.
- Semkowicz A., *Monumenta Poloniae Historica, Pomniki Dziejowe Polski*, t. IV, Lwów 1884.
- Sinka T., *Twój Patron, Św. Jadwiga Śląska*, Kraków brw.
- Sperka J., *Poczet królów polskich*, Chorzów 2007.
- Wyrwa A. M., *Powstanie zakonu cystersów i jego rozwój na ziemiach polskich w średniowieczu*, [w:] *Monasticon Cisteriense Poloniae*, t. 1, A. M. Wyrwa [red.], Poznań 1999, s. 27-54.
- Zieliński H., *Historia Polski 1914–1939*, Wrocław 1985.
- Zientara B., *Henryk I Brodaty*, [w:] *Poczet królów i książąt Polskich*, Garlicki A. [red.], Warszawa 1984, s. 286-287.

Dziedzina nauk społecznych
Field of Social Sciences

